

Oddaljenost kot zdravilo: Arhitekturni dogodek Soba 25

Aljaž Rudolf

Povzetek

Seminarska naloga je rezultat hitrega pregleda arhivskega materiala knjižnice v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje, knjižnice Fakultete za arhitekturo, knjižnice Fakultete za družbene vede ter Slovanske knjižnice. Pregled materiala je v prvem planu iskanje poskusov teoretskega udejstvovanja v arhitekturi na kulturnem področju slovenskega jezika, v neposredni navezavi na lokalno arhitekturno šolo, čemur ustrezen je tudi obseg pregledanega gradiva: ta obsega arhitekturno publicistiko in študentsko publicistiko poznih 60ih in zgodnjih 70ih let.

Seminarska naloga je v grobem poskus kartiranja odtujevalnih potencialov alternativnih tendenc dveh časovno ločenih smernic. Odtujevalnih v odnosu do arhitekta kot centralne omnipotentne figure, z zahtevo po ukinitvni produkcije arhitekture preko sistema obrtniške predaje znanja, katero Fakulteta za Arhitekturo v Ljubljani še *vedno* neguje v zagovor lastne tradicije:

I. smernica: Levičarstvo šestdesetih let je na področju arhitekture v Sobi 25 našlo svoj akcijski izraz in v nadaljevanju tudi teoretskega. Ta kritična pozicija izmaknjenosti iz tipičnega procesa študija je odvracala pozornost od poklica, od stavb, od projektiranja, tako da se je nazadnje dozdevalo, kot da same zgrajene stavbe za arhitekturo niso pomembne. *Ali še huje*, da je stavba le odraz tega kritičnega diskurza.

II. smernica: Drugi, izrazito sodobnejši priliv *xeno*-epistemoloških zajed v arhitekturno, pa preko iskanja in mišljenja alienskosti izrazito posega v polje tehnološkega in teoretskega, predvsem pa spekulativnega. Tovrstni poskusi aplikacije termina *xeno* iz filozofskega na arhitekturni diskurz, pa uspešno majejo temelje arhitektu-geniju, (še vedno) samo- potrjujočemu preko prakse in poučevanja obrtništva. Naloga tako sestoji iz treh delov. Prvi del oriše izposojno in redefinicijo pojma alienacije, ki se kasneje pojavlja v nalogi. Drugi del pokaže na alienacijske potenciale sobe 25 in študentska gibanja kot intervencijo v arhitekturno. Tretji del prikaže sobo 25 kot arhitekturni dogodek — drugačno prakso arhitekture

Oddaljenost kot zdravilo: Arhitekturni dogodek Soba 25

Aljaž Rudolf

Alienacija

V izogib številnim mogočim interpretacijam odtujevanja, oddaljenosti, po-tujevanja in podobnih derivatov pojma *alienacije* v pričujoči seminarski nalogi, njen prvi del namenjam etimološkemu orisu pojma, njegovemu pomenu in prisotnosti v kontekstu marksizma, kjer se pojem tudi prvič pojavi, in kasnejših izpeljav — teoretskih prispevkov levega akcelerationizma (Lx).

Izvor: Latinsko *alienatio*(n-), iz glagola *alienare* 'odtujiti', from *alienus* 'tujec'. Termin *alienacijski (=odtujen)* učinek je prevod nemškega termina *Ver-fremdung-s-effekt*.

Izrazito negativno konotacijo pojem alienacije nosi v kontekstu marksizma t.j. sociološke, politične in ekonomske filozofije/doktrine, ki natančno preučuje učinke kapitalizma na delo, produktivnost in ekonomski razvoj, ter se ob tem prizadeva za delavsko revolucijo, ki bi obrnila tendence kapitalizma v prid ideji komunizma.

Primarni aspekt alienacije, je alienacija od produkta dela. Produkcija objekta (produkta) je namreč taisti proces, pri katerem ta postane last nekoga drugega, lastništvo pa omogoča nadzor. Tako nad objektom produkcije in subjektom, ki produkcijo izvaja — objekt postane vir zunanje avtonomne moči, ki producira nova sredstva produkcije, nove produkte ter dalje konstituira in afirmira opozicijska pola moči.

Marxovi orisi stanja časa, delavce opisujejo kot *med sabo odtujene* in *odtujene od samih sebe*, zlasti od tega, kar bi lahko bili v nekem drugačnem svetu, kjer njihove zavesti ne bi invazirale skoraj izključno materialne stvari, neposredno vezane na produkcijo in neenakomerno akumulacijo kapitala. Njegova teorija alienacije opisuje *odtujitev (Entfremdung)* ljudi-delavcev od njihove 'esence vrste' [vrsta kot ena od osnovnih biodiverzitetnih kategorij, specifična za človeka] kot posledico bivanja v razredno razslojeni družbi. Gre torej za zagovor naturalistične predispozicije, do katere se človek vrne preko raziskovanja svojih sposobnosti, potencialov, občutenj, itd.

"Moja aktivnost postane aktivnost drugega. Življenje tako postane razdeljeno med 'tujim delom' in pobegom od tega dela, ki je za nas prosti čas — brezdelje. Ker je naša življenjska aktivnost postala tuja sila, ki bdi nad našim življenjem, aktivnost sama, pridobi negativno konotacijo — ko smo sami t.j. v našem 'prostem času' se ji zatorej želimo izogniti. Tendenca spodbuja, da se prosti čas enači z svobodo od aktivnosti, ker je ta potrebna oz prisilna. Svoboda se tako enači z nasprotnim od aktivnosti in produkcije — svoboda je potrošništvo oziroma zgolj pasivna, brezumna zabava, sprostitiv. Samo v razredni družbi je mogoče enačiti aktivnost z bolečino in prosti čas z negativnostjo ali lenobo, saj aktivnost pod odtujajočim delom ni samo-ekspresija temveč samo-zanikanje. Vse naše zmožnosti in kapacitete so usmerjene v tržno zanimive veščine. Pogosto govorimo o 'človeških virih'[human resources] ali mladosti kot naši najbolj dragoceni vrlini, pri čemer ta psevdo- humanistični žargon izraža prav isto realnost — da je človeška spodobnost dela spremenjeno v blago, da se kupuje in prodaja, kot katerokoli drugo."³⁹

Drugačno kontekstualizacijo alienacije ponuja polimorfni xenofeministični kolektiv Laboria Cubonkis. "Kot anagram imena *Nicolas Bourbaki*, skupine matematikov, Cubonkis prav tako aktualizira afirmacijo abstraktnega kot episto-politične nujnosti za zahtevo po enakosti v 21. stoletju. Z druženjem razuma in gorečega anti-naturalizma, si prizadeva za demontažo družbenega spola. Cubonkis je štiri-glava pošast z večimi prsti, ki se z nelagodjem navigira preko pol umetnosti, oblikovanja, arhitekture arheologije, filozofije, tehno-feminizma, študij seksualnosti, digitalne glasbe; pravajalskih, pisnih in zakonskih eksperimentov, z uporabo evlucijskih algoritmov v ofenzivni kibernetiki varnosti."⁴⁰

³⁹ Prevedeno po A. Horowitz, Marx's Theory of Alienation (Faculty of Liberal Arts & Professional Studies, 2011) http://www.yorku.ca/horowitz/courses/lectures/35_marx_alienation.html (Citirano 29.1.2020)

⁴⁰ Prevedeno po L. Cubonkis, XF Manifesto (2014), <http://laboriacubonkis.net> (Citirano 29.1.2020)

Oddaljenost kot zdravilo: Arhitekturni dogodek Soba 25

Aljaž Rudolf

Kot je razloženo v njihovem kratkem filmu *HYPERSTITION1*, članice družijo t.i. neo-racionalnost, razum, znanost, tehnologija in/ali matematika. Prav interes za izrazito sodobna polja vednosti omogoča, da enoglasno identificirajo subjekt kritike - tehnologijo kot izrazito militantno orodje in velik okoljski onesnaževalec.⁴¹

Tehnologija lahko sproža alienske ali grozeče-odtujevalne učinke, vendar ne izključno kot vezana na proces produkcije (kar bi potrjevalo marsistični aspekt alienacije), temveč kot produkcijsko sredstvo samo, v odnosu do prej omenjenih človeških virov oz. človeške spodobnosti in veščin dela.

Gre za konkretno jukstapozicijo dveh vrst (tržno zanimivih)⁴² veščin — človeške in strojne. Pri čemer je v okviru xenofeministične teorije zanimiv njun *alienski odnos*, ki hkrati anticipira potencialno združitev obeh entitet, celo njuno enakost. Težko določljiva vrzel med tehnologijo kot novim (in kvazi) nečloveškim drugim in človekom samim je tista, ki sproža odtujevalne učinke, potrebne, če ne nujne za konstrukcijo svobode v kontekstu sodobnosti. Iz tega je mogoče izpeljati, da je, vsaj za zdaj, ko v polju tehnološkega *konkretno drugega* zaradi razvojnega stanja tehnologij še ni mogoče locirati, v današnjem času alienskost zares na delu le v polju spekulativnega.⁴³

Predvsem preko prispevkov Daniela Falba v zborniku *Perhaps it is High Time for a Xeno-Architecture to match*, je mogoče misli možnost, da xeno-politike in epistemologije ob splošnem izginotju zunanosti in radikalne drugosti (kot posledica globalizacije), delujejo kot poskus odpiranja za domnevno obstoječe zunanosti in drugosti oz. poskus njenega izumljanja, temu zvezno pa tudi kot poskus zavzemanja perspektive inhumanega.

“XF [Xenofeminizem] izkoristi alienacijo kot spodbudo za generiranje novih svetov. Vsi smo odtujeni, ampak ali kdaj nismo bili? Skozi odtujeno stanje in ne kljub njemu se lahko osvobodimo iz sranja neposrednosti. Svoboda ni samoumevnost, zlasti pa ni dana s strani nečesa „naravnega“. Konstrukcija svobode ne zahteva manj, ampak več alienacije; alienacije je delo konstrukcije svobode. Nič ne sme biti sprejeto kot fiksno, trajno ali „dano“, niti materialni pogoji niti družbene oblike. XF mutira, navigira in sondira vsa obzorja ... XF je vehementno antinaturalističen. Esencialistični naturalizem zaudarja po teologiji. Čim prej bo izgnan, tem bolje.”⁴⁴

Omenjeni poudarek iz pozicije post-humanega v arhitekturi ponuja relativno novo gibanje *xeno-arhitekture*: diskurz, ki išče aplikacije predpone *Xeno*- filozofskega diskurza na diskurz arhitekture. Ta sicer ne ponuja opisov danega/obstoječega, temveč je spekulativni koncept, ki se bo pokazal v- in iz- prihodnosti. Domena spekulativnega tako ustvarja variacijo prihodnosti, ki kolonizira sodobno arhitekturno polje izključno v negrajenem. Doprinosi v njihov prvi zbornik *Perhaps it is High Time for a Xeno-Architecture to match*⁴⁵ ponujajo transkripcije dialogov med avtorji, ki arhitekturno teoretsko delo opravljajo preko ne- arhitekturnih, *tujih* področij vednosti (filozofija, umetnost, računalniške znanosti, politična teorija ...).

Konstelacija idej in konceptov, deloma zbranih v omenjenem zborniku in tekstih drugih izbranih xeno-epistemoloških praks, mi bo služila kot pomoč pri orisu specifične *alien* tvorbe na Fakulteti za arhitekturo, med leti 1969 in 1973 (ko dogodek sam sebe še ne misli v teoriji oz. slednja celo postaja preko akcije) – sobe 25. Ključno je razumevanje *alienskosti* sobe 25 kot telesa, ki resda deluje znotraj fakultetnega prostora, vendar svoj teritorij delovanja in mišljenja širi preko njenih sten v kaotični javni prostor zgodnjih 70ih – prostor mišljenja arhitekture je mesto kot družbena in infrastrukturna konstelacija, v njem pa nastaja ali postaja nova arhitektura, z izrazito težnjo po ne-graženem, saj njeni problemi niso tipološke ali formalistične narave, temveč so izrazito nematerialni (družbeni, infrastrukturni, teoretski ...).

⁴¹ Kritiki pridružujejo še nujnost ukinitve deifikacije narave, ki, po mnenju kolektiva, v sodobnih feminističnih praksah ne sme zavzemati nikakršne legitimne pozicije. V alienacijskem potencialu sodobne in prihajajoče tehnologije pa vznikne enormna možnost feministične emancipacije.

“Če je narava nepravilna, spremenimo naravo!” (Laboria Cubonkis, 2018, prevod Torkar, G., Pogačar T.)

⁴² Kolektiv se zaveda ideološkega problema vpenjanja tehnološkega na področje telesnega, ki je že preko številnih retrofuturizmov, predvsem v sodobni umetnosti in filmu naletel na kritiko transhumanizma. Ta se jasno podreja vizijam korporativnega kapitalizma, saj so upodobitve tehnološko dovršene protetike vedno producirane v, če ne celo v lasti, tehnoloških korporacij. Omenjeno tudi logično anticipira družbeno neenakost glede na zmožnost kupovanja in uporabe tovrstne tehnologije.

“Radikalne priložnosti, ki jih nudijo razvijajoče se (in odtujajoče) oblike tehnološke mediacije, ne smejo biti več uporabljane za ekskluzivne interese kapitala, ki že v zasnovi koristi zgolj peščici ljudi.” (Cubonkis, 2018)

⁴³ Omenjeno v zborniku *Perhaps it is High Time for a Xeno-Architecture to match*, problematizira že Daniel Falba, ki pa izpostavi paradoks, da se fokus na emancipatornih potencialih odtujevanja vzpostavi natanko v trenutku dobe globalizacije in dobe antropocena. Skratka v kontekstu, ko je zemlja v vedno večji meri skartirana in vsesplošno prežeta s človeško aktivnostjo – kjer skratka praktično ni več možnosti za izkušnjo neznanega temnega kontinenta. »Rezultat tega je območje imanence, kjer je drugo, tj. radikalno drugo, praktično izginilo. Xeno – kot v primeru ksenofobije – bi se tako lahko izkazalo za ideološko orodje, ki zanemari obseg tega, kako so stvari dejansko globalne, združljive, povezane in podobne« (Falb, 2017) (Kraner, 2019)

⁴⁴ L. Cubonkis, “Ksenofeminizem: politika za alienacijo”, prevod Torkar Gašper in Pogačar Tjaša, v: Šum, 8 (2018) str. 856-866.

⁴⁵ A. Avanesion, B. Bratton, K. Ditzig, D. Falb, A. Henning, V. Ivanova, M. Miessen, L. Parisi, P. Reed, *Perhaps it is High Time for a Xeno-Architecture to match* (Berlin: Sternberg Press, 2018).

Oddaljenost kot zdravilo: Arhitekturni dogodek Soba 25

Aljaž Rudolf

“Arhitektura kot srečanje lahko odpre nekaj novega, kar je stvar prihodnosti. Prav temu moramo biti zvesti v sedanjosti! Arhitektura kot srečanje in kot dogodek, to je neko postajanje, ki ima za pogoj izpraznjenje prostora in neko bistveno dislokacijo. Žival zapusti svoj teritorij in si ga drugje spet zameji; prav v tej igri deteritorializacije in reteritorializacije postaja žival. Tako ‘postaja’ tudi samo telo, medtem ko se naravna okolja deteritorializirajo v teritorij, ki je mesto ustvarjanja. Telo-teritorij je proizvod, konstrukcija in kreacija. To je odprt prostor: ustvarjeni prostor in hkrati prostor za ustvarjanje v prihodnosti. Teritorij je na strani postajanja in na strani novega, ‘postajanje’ in “novo” pa sta tudi Deleuzova glavna pojma⁴⁶

Za analizo in dokaz, da akcija sobe 25 nosi konsistentno in relevantno misel, je arhitekturo nujno misliti kot nestabilno, prav tako telesnost, kot njeno neločljivo komponento. V nasprotnem primeru ta stoji končana, stabilna v času in prostoru — zaprta, kot spomenik preteklega, brez možnosti za novo. Kot dinamična in ne-reprezentativna struktura (= del rizomatskega spleta) pa telesnost od nje ne more biti ločena. Ta se namreč vrašča v arhitekturo, prav tako kot arhitektura ni ločena od teritorija, ampak se vanj zajeda, celo do te mere, da mejnost določa znano veselje samo. Znotraj meja neskončnosti je torej polje arhitekturne intervencije v materialno in ne-materialno, v katerem deluje preko nestabilnih znakovnih režimov ter je v svoji instanci vedno nestabilna in odprta.

Študentsko gibanje in soba 25

“Princip, ki določuje študentsko gibanje, je usmerjen k notranjosti dogajanja samega. Verjetno za tako gibanje ne obstaja nikakršna shema ali projekcija volje. Gibanje se izpolnjuje s samim potekom. V dogajanju, potekanju, s projekcijo gibanja. Da bi – izven pogojnih pomenov – dosegli osnovno vibracijsko napetost, je potrebna anarhistična projekcija dogajanja. V smer in potek je treba vključiti skušnjo anarhističnega totalitarizma – znotraj tega postopka je moč šele določevati gibanje samo po sebi. Samo anarhistični transsubstanciaciji moremo ponuditi svoje telesne usluge in spanje.

Študentje arhitekture za razliko od študentov “klasičnih” naravoslovnih fakultet niso veljali za pasivne; v vsem obravnavanem obdobju [1968-1972] so posamezniki s te fakultete aktivno nastopali v študentskem gibanju in organizaciji; na sami fakulteti pa so bile prirejane nekatere okrogle mize, ki niso privabljale le domačih študentov. Vendar napori tu niso bili tako vidno izraženi v smeri reforme študijskega procesa, pač pa veliko bolj v problematizacijo (družbene) vloge arhitekta in arhitekture in v nekatere nekonvencionalne akcije. Ena takšnih akcij je bil t.i. “happening na Vegovi”.⁴⁷

Anarhistična formacija sobe 25. t.j. seminarske učilnice prof. Edvarda Ravnikarja med leti 1969 in 1973, se vzpostavi in deluje kot samoorganizacija, ker profesorjevih asistentov – zaradi navzkriža interesov, pravijo pričanja-ni več.

Njihove ideje oziroma zahteve so bile delno reprezentirana v 5. številki Arhitektovega biltena v letu '72, kjer se manifestno javnosti predstavi skupina sama,⁴⁸ nekoliko kasneje, v letu 2012, pa tudi retroaktivno na pobudo urednika Mihe Dešmana, kjer je izbor istih (tedaj ne več) študentov preko kratkih tekstovnih doprinosov orisal družbene, tudi glasbene, arhitekturne in druge intelektualne prilive k dogajanju v sobi 25.⁴⁹

Dejavnost skupine je zanimiva predvsem v njeni (ne)povezanosti z načinom dela na šoli takrat. Opaziti je močno socialno-orientirano aktivnost, ki probleme arhitekture najde v specifičnih problemih lokalnega okolja (neustrezna javna prometna infrastruktura,

⁴⁶ E. Bahovec, Foucault, Deleuze, Derrida: “Arhitektura v filozofiji, filozofija v arhitekturi”, v: Praznine - glasilo za arhitekturo, umetnost in bivanjsko kulturo; 5 (2013) str. 6-8.

⁴⁷ Skupina avtorjev, Študentsko gibanje 1968/72, (Ljubljana, Krt, 1982) str. 178,328,329

⁴⁸ Arhitektov bilten:glasilo arhitektov Ljubljana, 5 in 6 (1972)

⁴⁹ Arhitektov bilten: mednarodna revija za teorijo arhitekture, 193 in 194 (2012)

Oddaljenost kot zdravilo: Arhitekturni dogodek Soba 25

Aljaž Rudolf

samogradnja na Rakovi Jelši, ideja o podstrešnih študentskih stanovanjih, odpiranje mesta v mednarodni splet ...).

Precej dober pregled ponuja revija AB - Arhitektov bilten št. 193-194 iz leta 2012, ki preko trodelnega formata pokaže na dogajanje v sobi 25, ki ga razdeli na tri kategorije: mednarodni vplivi (teksti, filmi, glasba, politika, šport...), fotodokumentacija (avtorske fotografije in skenogrami projektov, dokumentov), avtorski teksti nekdanjih članov in prijateljev.

Kljub kvalitetnemu formatu predstavitve, avtorjem spodleti pri argumentaciji zakaj je dejavnost sobe 25 v letih med '69 in '73 izrednega pomena za arhitekturo, bodisi v globalnem ali lokalnem kontekstu. Gre vendarle za poskus odpiranja arhitekture, kot tudi arhitekturne šole. V letu '72 navržejo stike z šolo Architectural Association iz Londona in se tudi udeležijo njihove poletne šole. Kasneje jih kolegi iz Anglije in Irske tudi obiščejo ter se navdušujejo nad njihovimi akcijami in odmevi v družbi. V AB 193-194 omenjajo tudi branje monografije Petra Cooka *Experimental Architecture*, ki izide leta 1970⁵⁰. V manifestni izjavi v reviji AB iz leta '72 celo izpostavijo, da se je šola načrtno izogibala odpiranju drugim, predvsem tujim institucijam.⁵¹ V kontra-akcijo, so na fakulteto vabili kolege iz drugih fakultet, kjer so prirejali okrogle mize na temo aktualnih dogodkov, povezanih s študentskimi akcijami.

Vsi omenjeni tekstovni doprinosi vsebujejo zametke teoretske argumentacije, vendar pod zajetno plastjo nostalgije, ki iz skupine sobe 25 in njihovega mentorja Edvarda Ravnikarja že od časa njihove sodobnosti dalje ustvarja mit o sebi? v konstelaciji slovenske arhitekture in t.i. Ljubljanske šole.

Prav kultivacija produkcije mitov, natančneje mita osebnosti arhitekta-genija-profesorja na fakulteti za arhitekturo od Plečnika pa vse do danes, je okolje, na katerem temelji predpostavka te naloge, da je seminarsko poučevanje posnemanje obrtniške predaje znanja, pri čemer vlogo mojstra in vajenca zamenjata arhitekt — mojster in študent. Ne samo, da seminarsko delo, preko nadaljnjih let negovanja znotraj fakultetnega programa, še vedno uspešno afirmira ideologijo arhitekta-genija (in s tem "uspešno" kljubuje časovnim tendencam interdisciplinarnega tvorjenja arhitekture ter njeni neposredni odvisnosti od drugih panog), temveč simptomsko proizvaja ideološki odpor do uvajanja tehnologije in drugih vednostnih področij, z drugačnimi metodološkimi orodji, v poučevanje, čemur v recipročno potrjevanje fakulteta tudi nadene pečat *Ljubljanske šole*.

"DEMITIZACIJA SOBE 25: Če hočemo realno raziskovati dogajanje in vlogo sobe 25, je nujno najprej razkrinkati mit, ki se širi po različnih poteh in iz različnih nagibov o tej sobi. Važnost demitizacije in rekonstrukcije sobe 25 je v tem, da se odkrije morebitno novo in da postane predmet, pojem ali pojav razumljiv. V imenu novega in razumljivosti je treba raziskati dogajanja v sobi 25. Nevarnost mitizacije je, da mit še bolj zažari. Že samo prepogosto ponavljanje oznake mita vpisuje pojem, mit v naš spomin in podzavest."⁵²

Arhitektura, ki spreminja bivanje, ni izključno grajena

Ključno je torej izpostaviti alenacijski potencial javnih akcij, ki jih kolektiv sobe 25 prireja oz. se jih udeležuje v sklopu študentskih gibanj, ter da ima format družbene akcije kot arhitekturne prakse nekaj opraviti s *teoretskim*. Saj uspešno proizvajala odtujevalne učinke, ne samo v odnosu do utečenega študijskega procesa – pri čemer

⁵⁰ Monografija *Experimental Architecture* naslovni termin tudi iznajde, ta pa kasneje postane ime za specifično vejo arhitekturne discipline. Preko kritičnega branja arhitekturnih projektov prve polovice 20. stoletja, Cook v knjigi razvije možnosti za proti-akcijo pravil arhitekture, ki se podreja tradiciji, stilizaciji ... Eksperimentalna arhitektura razvija konceptualne projekte, ki izzivajo konvencionalno prakso, v tistem času stabilne, zaprte, a običajne arhitekture. Glavni cilj discipline je odkrivanje novih oblik mišljenja in razvijanje inovativnih orodij in metod za oblikovanje. Po besedah discipline — postavili so si svoja pravila; nič ni narobe z definicijo arhitekture kot dogodkom (Plug-in city), ali arhitekturo kot zlato kletko (Koolhaas: Exodus). Da se eksperimentalna arhitektura ohrani kot legitimna arhitekturna disciplina, je v veliki meri odgovoren Lebbeus Woods, ki svojo kariero posveti razvijanju potenciala, ki ga nosi eksperimentalni pristop k arhitekturi. Je tudi ustanovitelj Raziskovalnega inštituta za eksperimentalno arhitekturo (RIEAch), ki kasneje močno vpliva na podagogiko številnih inštitucij in arhitekturnih šol, predvsem SCI-ARC (Los Angeles), Cooper Union (New York) in The Bartlett (UC London).

⁵¹ Arhitektov bilten:glasilo arhitektov Ljubljana, 5 in 6 (1972)

⁵² Prav tam.

Oddaljenost kot zdravilo: Arhitekturni dogodek Soba 25

Aljaž Rudolf

bi bilo vredno analizirati dejanske metode dela, ki so radikalno drugačne tistim, ki jih v učni program uvaja modernistična šola – temveč predvsem v odnosu do arhitekta (torej njih samih) kot centralne figure in zaprtega sistema arhitekture, kot spomenika preteklemu, brez možnosti za novo. Alienacija je na delu nove oblike prakticiranja in mišljenja arhitekture. Njihovo kolektivno telo arhitekta in arhitekturnega subjekta obenem se raztegne v mesto in ga kot dano, zunanje okolje, onkraj arhitekturne šole, z njo nerazdružljivo preplete.

Nekakšno pred-teoretsko stanje sobe 25 kot arhitekturnega dogodka⁵³, je mogoče brati tudi v zgodovinskem časovnem sosledju, saj se je misel kolektiva postopno aktualizirala tudi preko novega uredništva revije AB, kjer se ne samo manifestno predstavijo, temveč nekateri njihovi člani urijo v svoj kritiški izraz, ki v izteku 70ih let dobi svojo *pravo* tekstovno teoretsko formo:

“Levičarstvo šestdesetih let je na področju arhitekture v Sobi 25 našlo svoj akcijski izraz in v nadaljevanju tudi teoretskega. Ta se je artikuliral predvsem skozi revijo ab, njene akcije in pa besedila, ki so jih pisali Poženeš, Torkar in drugi, od katerih so bili nekateri priobčeni ali vsaj komentirani v tem zborniku [AB, št. 193-194, l.2012]. Ta kritika je odvrčala pozornost od poklica, od stavb, od projektiranja, tako da se je nazadnje dozdevalo, kot da same zgrajene stavbe za arhitekturo niso pomembne. Ali še huje, da je stavba le odraz diskurza. Razvila se je v poznih sedemdesetih in osemdesetih letih in je vrh dosegla v besedilih Janka Zlodreta.”⁵⁴

Za krajšo predstavitev izberem tri projekte, ki po pregledu materiala kolektiva, najbolj radikalno in jasno posegajo v arhitekturno, z vizijo odpiranja njenega polja mišljanja, odpiranje mesta kot njenega teritorija postajanja, ter jasno tezo, da arhitekt kot centralna onipotentna figura ne deluje nestabilna in odprta, temveč jo določa samoafirmativna stabilnost in pogled proti preteklemu.

⁵³ V antologiji *Architecture theory since 1968*, Michael K. Hays družiti tekstovne in grafične arhitekturne doprinose v zagovor tezi, da arhitektura omogoča specifične oblike misli, ki jih ni mogoče destilirati na metodologije mišljenja drugih polj vednosti — ta mora vzpostavljati relacije z socialnim in materialnim poljem in obenem artikulirati arhitekturne kode in operacije kot delno ali v celoti avtonomne. “But if theory’s vocation is to produce the concepts by which architecture is related to the other spheres of social practice, architecture, too, can be understood as the construction of new concepts of space and its inhabitation; which is to say that buildings and drawings can be theoretical” (Hays, 1998)

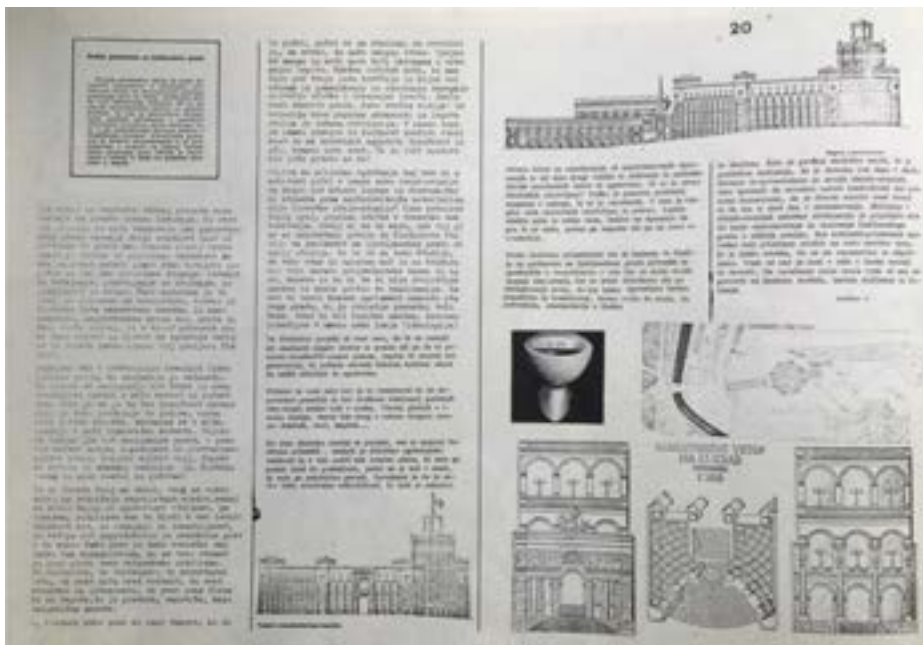
⁵⁴ Arhitektov bilten: mednarodna revija za teorijo arhitekture, 193 in 194 (2012)

Oddaljenost kot zdravilo: Arhitekturni dogodek Soba 25

Aljaž Rudolf

PROJEKT 1: Torkar Vinko - Študija parlamenta na ljubljanskem gradu (Priloga 1)

V kratkem komentarju Plečnikovega predloga monumentalnega stopnišča od Mestnega trga do gradu, kjer srednjeveško utrdbo zamenja oktogonalna struktura novega parlamenta, katero na najbolj vidnem mestu grajskega griča vizualno podpira še stolp, avtor problematizira potrebo po ustvarjanju idealnih, ideoloških podob, ki hrepenijo po večnosti. Trdi, da bi generacija, ki prihaja morala zavzeti kritično pozicijo do njihovih učiteljev in zgodovine, ter močnih tendenc idej-utopij, ki tekom zgodovine delujejo v zagovor specifičnim ideologijam "v imenu lepega, ali v nekem drugem imenu: dobiček, moč kapital". Nadalje se komentar zaključuje z mislijo, ki na arhitekta kot centralno figuro pripne strogo humanistično idejo. Iz slednje zaključuje nujnost razbijanja teh stabiliziranih pozicij, zaradi nujnosti vključevanja preostalega sveta, ki si ga humanistični subjekt prisvaja za obvladovanje.⁵⁵

⁵⁵ Arhitektov bilten:glasilo arhitektov Ljubljana, 5 in 6 (1972)

Oddaljenost kot zdravilo: Arhitekturni dogodek Soba 25

Aljaž Rudolf

PROJEKT 2: Janko Zlodre - Vegova (Priloga 2)

“Projekt Vegova je socialna in likovna akcija izven vseh družbenih konvencij in kategorij, je miselna in čustvena reakcija skupine študentov arhitekture na negativne tendence sodobne potrošniške družbe, je samoupravljalno dejanje v direktnem pomenu.”⁵⁶ Dogodke na Vegovi Zlodre opisuje kot poskus razbijanja statičnosti ter ustvarjanje dinamičnega prostora, kjer je zaželjena in nujna svobodna aktivnost človeka. Torkar in Zlodre sta predstavnika kolektiva, ki pisno najbolj lucidno izražata miselnost in duh sobe 25, čemur v veliko podporo je omenjeni tekst *Vegova*. Akcije sicer niso naslovljene kot arhitekturne, se pa njihova metodologija beleži kot vzpostavljanje novih dimenzij, ki do sedaj niso bile prisotne v načinu življenja in dela študent in študentov na arhitekturi. Kar kaže na to, da se formacija ne misli v kontekstu teorije, ki v lokalnem kulturnem prostoru tistega časa še ni razvita praksa arhitekture. Tudi v globalnem kontekstu relativno nova disciplina ima podobne imperitive, povezane z odpiranjem arhitekturne panoge v Deleuzovskem kontekstu, omenjenem v začetku naloge. Pomemben je prispevek, ki ga je imel dogodek na odpiranje zaprtih struktur v okviru Univerze.

Prilagam dve transkripciji dokumentov iz akcije na Vegovi. Prvega je objavilo glasilo AA⁵⁷ – ki ga tiska in ustvarja kolektiv sobe 25 in po petih izvodih spozna neustreznost kritike, ki jo razvije ter ga ukini sam. Drugi je bil ciklostiran letak, ki so ga delili med samo akcijo.⁵⁸ Oba primera sta alienacija na delu, preko tuje, umetnostnim praksam domače metodologije gradijo nov arhitekturni jezik.

Projekt Vegova:

Porušili so nam drevored v Vegovi. To je v nas sprožilo reakcijo, katere rezultat je projekt, ki predvideva nova drevesa kot produkt človeškega uma in njegovih vsestranskih sposobnosti. Predlagamo drevesa iz bolj trajnih materialov, npr. beton, jeklo, ki jih lahko oblikujemo po lastnih zamislih. Odvisno od oblike jih lahko dodelimo različne funkcije, ki so družbi bolj koristne: strevo s stereo pritjim petjem, z vgrajenim air condition (vonj pomladi, vonj poletja, vonj jeseni etc.), s čimer rešujemo tudi problem onesnaženega zraka, drevo s snack barom (za hipije, za uranike etc.). Upamo, da se bo naša, in ne samo naša držba s temi predlogi strinjala in eventualno omogočila njihovo realizacijo.

OBJEKT	DEJANJE 1(objektivno)	REVOLT	DEJANJE 2 (subjektivno)
DREVO	RUŠENJE		PROJEKT

Vsi smo umetniki, arhitekti, filozofi ... Na razpolago imamo barve in čopiče, znanje, domišljijo ...

Brez predsodkov in zadržkov lahko izrazimo svojo v podzavest odrinjeno kreativnost. To naj bo eksperiment spontanosti in preizkus njenih meja in zmožnosti. Spozdavajmo nenavadne in do sedaj neznane forme in poteke medčloveških komunikacij. Mogoče bomo razumeli zarodke nove senzibilnosti, pa tudi ustrežnejših oblik revolta proti obstoječi zravi pameti, konformizmu, normam, okusom ...Vsi prisotni — aktivno sodelavci.⁵⁹

⁵⁶ Študentski časopis Tribuna,18 (1961)

⁵⁷ Glasilo na mimeograf študentje tiskajo sami, edina obstoječa kopija v osebnem arhivu Jova Grobovska

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Skupina avtorjev, Študentsko gibanje 1968/72, (Ljubljana, Krt, 1982) str. 178,328,329

Oddaljenost kot zdravilo: Arhitekturni dogodek Soba 25

Aljaž Rudolf

Happening - pograbitve projekta:

Zamisel

problem pomanjkanja zelenih površin namenjenih pešcu

Cilj

nasilno s svojo prisotnostjo na mestu dogajanja vzbuditi zanimanje za vsakodnevno opazovanje, zaznavanje in opozarjanje na posledice problema

Lokacija

ploščad trga revolucije

Čas

sončno sobotno ali nedeljsko popoldne

Izvedba

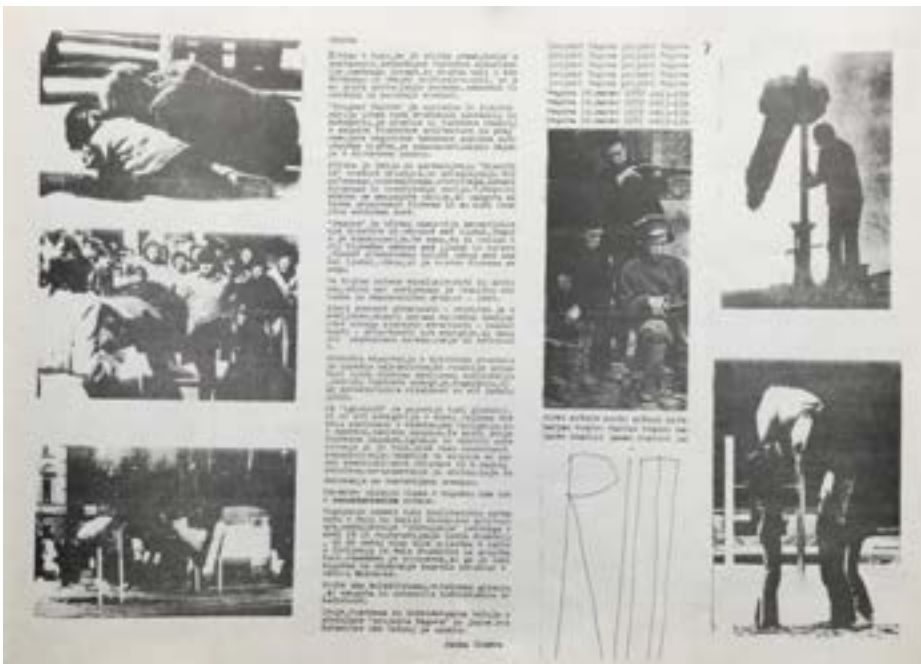
označiti dostopni prostor, ki vodi na programirani del površine ploščadi. Tla posejem s semenom trave, pognojim z umetnim gnojilom in zalijem, sedim ob strani in na posamezne kose papirja pišem popozorilo POMANJKANJE ZELENIH POVRŠIN. Po šestdesetih (60) minutah postavim pokonci palico dolžine stranice ozelenjenega prostora. Z akcijo nadaljujem še toliko časa, da senca palice opiše kot 3 stopinje. Ves čas sproti zalivam seme, kolikor se voda posuši.

Čas trajanja

ura in čas, ki ga sonce potrebuje za opis kota 3 stopinje

Material

posoda za zalivanje z vodo, pisalni stroj, papir, seme trave, umetno gnojilo, kotomer, palica, zelena kreda ali barve, ura stoperica.⁶⁰

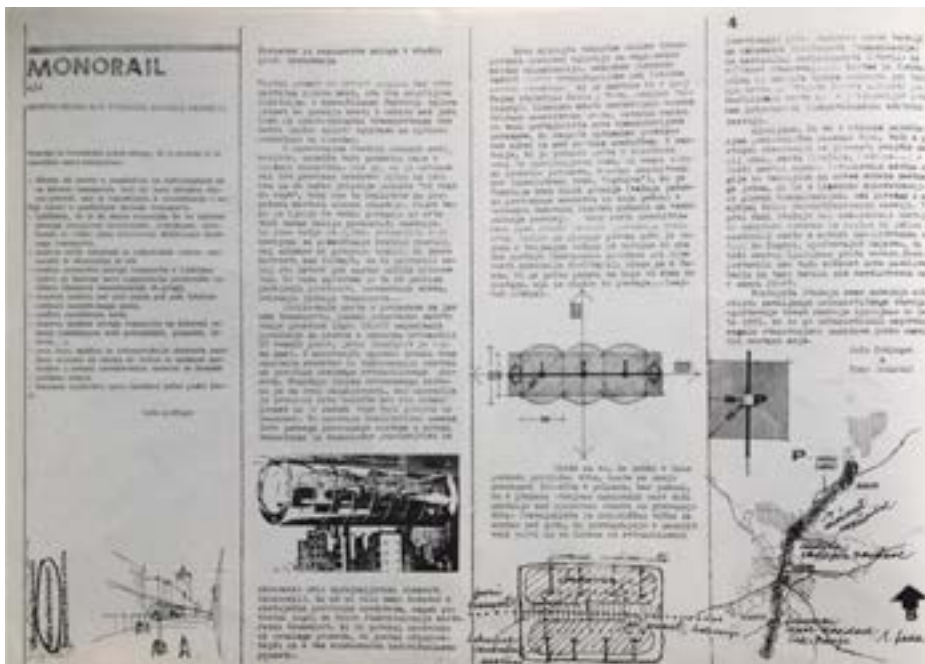
⁶⁰ Prav tam.

Oddaljenost kot zdravilo: Arhitekturni dogodek Soba 25

Aljaž Rudolf

PROJEKT 3: Božo Podlogar, Tomo Čakardič - Monorail (Priloga 3)

Ambiciozna analiza in samoiniciativna naloga, ki predlaga konkretne rešitve, problematizira neustreznost javni promet v Ljubljani, ki do tedaj zamenja že tri oblike : tramvaj, trolejbus, avtobus. Študenta ga že v 70ih letih prepoznata kot neustreznega. Njun predlog alternative je monorail, hitra železnica, ki ne bi povezovala mesta le s sosednjimi skupnostmi, in skupnostmi znotraj mesta, temveč bi radikalno vplivala tudi na gradnjo. Predlagata strnjeno zazidavo ob monorailu, ki dobi svojo linijo, ki ni vezana na prometna vozlišča, ki jih tedaj, in tudi še danes, uporablja tako javni avtobusni promet kot povečan individualni promet - in pa na povezovanje ostalih, tudi transnacionalnih, urbanih regij s historičnim mestnim središčem. To kasneje v arhitekturni teoriji postane zanimiva tema, s katero se med drugim ukvarja tudi Rem Koolhaas v delu *The Generic City*.⁶¹ Mestno središče se med drugim preobrazi v linijo, ki poteka od starega mestnega jedra Ljubljane, pa vse do Domžal na severu in Brezovice na Jugu. Gre za nastavek, ki bi omogočal razvoj Ljubljane v manjšo metropolo. Multikulturalnost in konurbacija sta logični posledici, tako kot tudi neobvladljiv vpliv tujega.⁶²

⁶¹ R. Koolhaas, *The Generic City* (Sassenheim: Sikkens Foundation, 1995)

⁶² Arhitektov bilten:glasilo arhitektov Ljubljana, 5 in 6 (1972)

Oddaljenost kot zdravilo: Arhitekturni dogodek Soba 25

Aljaž Rudolf

Literatura

- Horowitz Asher, 2010-11, *Marx's Theory of Alienation*, Faculty of Liberal Arts & Professional Studies, http://www.yorku.ca/horowitz/courses/lectures/35_marx_alienation.html (Citirano 29.1.2020)
- Cubonkis Laboria, 2014, *XF Manifesto*, <http://laboriacuboniks.net> (Citirano 29.1.2020)
- Cubonkis Laboria, »*Ksenofeminizem: politika za alienacijo*«, prevod Torkar Gašper in Pogačar Tjaša, v: *Šum*, 8, 2018
- Kraner, Kaja, *Kartiranje mlajše umetniške produkcije: tretjič*, Art-area, Radio študent, <https://radiostudent.si/kultura/art-area/kartiranje-mlajše-umetniške-produkcije-tretjič> (citirano 30.1.2019)
- A. Avanesion, B. Bratton, K. Ditzig, D. Falb, A. Henning, V. Ivanova, M. Miessen, L. Parisi, P. Reed, *Perhaps it is High Time for a Xeno-Architecture to match* (Berlin: Sternberg Press, 2018)
- Bahovec Eva, »Foucault, Deleuze, Derrida: Arhitektura v filozofiji, filozofija v arhitekturi«, v: *Praznine - glasilo za arhitekturo, umetnost in bivanjsko kulturo*; 5, 2013
- Skupina avtorjev, *Študentsko gibanje 1968/72*, (Ljubljana, Krt, 1982) str. 178,328,329
- AB: arhitektov bilten*, 5 (1972). Ur. kolektiv sobe 25
- AB: arhitektov bilten*, 193 in 194 (2012). Ur. Kobe J., Grobovšek J., Torkar V, Gantar P., Dešman M.,
- Hays, Michael Kenneth, *Theory since 1968* (The MIT Press, 2000), str. 12
- Tribuna*, 18 (1961)